

РЕЦЕНЗИЯ

ОТНОСНО: Дисертационния труд на Лилия Ангелова Чаушева
Редовен докторант към Катедра „Нова и съвременна история“
на Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“

на тема: *ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ. ОТ МААСТРИХТ
ДО ЛИСАБОН (1992–2009)*

за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 2.2 История и археология
от д-р Надя Георгиева Бояджиева, професор по: професионално направление
3.6. Право (Международно право и международни отношения), Юридически факултет,
Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”

Докторската дисертация на Лилия Чаушева е посветена на важен и актуален проблем от съвременните международни отношения и международното право, съвременната политическа история и политология, свързан с един от най-успешните процеси на интеграция в света – Европейски съюз. Акцентът е поставен върху перипетиите пред институционалното развитие на ЕС след Договора от Маастрихт, в продължение на почти две десетилетия – от 1992 до 2009 г. Изборът на темата на дисертационния труд демонстрира амбицията на докторанта да се обхване един много голям хронологически отрязък от политическия, институционалния процес на европейската интеграция. Мотивите за избора на тази тема са представени от докторанта в уводната част, където проличава желанието да се обхванат прекалено много аспекти на този процес, стремеж за всеобхватност на изследването, което нерядко е характерно за всеки млад учен.

Това неминуемо води до стремеж да бъде насочен погледът към различни цели, дори прекалено много цели, чиято реализиране е една труднопостижима задача в рамките на една докторска дисертация. Именно тази амбиция се превръща в препятствие пред докторанта, който често среща затруднения при постигането на своите прекалено високи научно-изследователски цели.

Докторската дисертация на Лилия Чаушева представлява естествено продължение на демонстриран траен научно-изследователски интерес по отношение на избраната тема, която е дисертабилна. Както бе споменато, научноизследователските

цели, които са поставени в дисертационния труд, са прекалено широки, те са четири, а именно: проследяване и анализиране на разработването и утвърждаването на договорите от Маастрихт, Амстердам и Ница и залегналите в тях институционални промени; изследване на процеса на разработването на Конституцията за Европа, промените в европейските институции, ролята на държавите-членки при договаряне на Конституцията и самия процес на ратификация; изследването т.нар. „период на размисъл“, както и поведението на държавите-членки в две основни посоки: приносът на държавите за излизане от институционалната криза и ролята на държавите-ротационни председатели; аргументите за създаване на Лисабонския договор, институционални промени, произтичащи от него, ролята на държавите-членки при ратификацията и приносът на държавите ротационни председатели за влизането му в сила.

В структурно отношение изследването съдържа увод, три глави и заключение; списък на използваните документи и научна литература, както и приложения /в общ обем от 246 стандартни машинописни страници/. Възприетата структура е съразмерна, всяка от главите е разделена на три части и завършва с обобщение, като там, където докторантът е преценил, че това е целесъобразно, отделните части съдържат и подчасти.

Тази структура идва да покаже както сложността на дискутирания проблем, така и многоаспектността и широтата на изследваните проблемни кръгове. Но в същото време тя говори за уменията на докторанта да предложи една стегната структура, като се опита по този начин да „каназира“ многообразието на тематиката в съразмерни части, и по този начин работата оставя общото впечатление за логичност и прегледност в изложението.

Това добре подредено изложение създава и усещане за наличието на необходимата теоретична подготовка и висока езикова култура, което явно е резултат от отличната подготовка на докторанта, получена в отделните образователни нива: престижна езикова френска гимназия в гр.София,“ бакалавърска степен по „Международни отношения“, последвана от надграждаща магистърска степен по „Европейски отношения“, и двете получени в Юридическия факултет на Софийски университет „Св.Кл. Охридски“, участие в научни проекти и образователни форуми.

Изворовата база на дисертационния труд е разнолика и включва официални документи на европейските институции, най-важните от които са заключителните

документи на Европейски съвети, политически декларации, програми и приоритети на отделните държави, официални становища, политически речи. Важно е да се отбележи, че са използват и социологически проучвания /във връзка с референдумите във Франция, Холандия и Ирландия/.

Използваната научна литература съдържа източници на български, английски и френски език, монографични изследвания, колективни трудове, както и публикации в сборници с доклади от научни конференции, научно-изследователски статии и студии, аналитични материали и коментари, публикувани в специализирани издания, електронни източници. Полезни са и приложенията към дисертацията.

Предпочитание докторантът проявява към използване на трудове в различни хуманитарни области: с преобладаващ правен характер, исторически съчинения и отчасти трудове по международни отношения.

Използваните научно-изследователски подходи са интердисциплинарни, специфични за хуманитарните и социалните науки, като преобладава анализ и синтез, контент-анализ, използва се частично исторически метод.

След тези първоначални наблюдения пристъпваме към кратка характеристика на дисертационния труд. Основен акцент в първа глава „*От Маастрихт до Конституцията за Европа*“ е поставен върху изработването и влизането в сила на договорите от Маастрихт, Амстердам и Ница, и на процеса на създаване на Конституцията за Европа. В структурно отношение главата съдържа четири части, всяка от които разглежда отделни аспекти на историческата еволюция и постиженията на европейската идея през 20 век, институционалната структура и принципите на функциониране на институциите, включва характеристика на международната обстановка в края на 80-те и началото на 90-те години и промените в Европа като предпоставка за Договора от Маастрихт. На следващо място вниманието е фокусирано върху преговорите по договора, и нововъведенията, предвидени в него в институционалната област, с поставен акцент върху процеса на ратификация и двете ревизии – от Амстердам и Ница.

Следва да отбележим, че изработването и приемането на двата договора не е разгледано самоцелно, а е поставено в контекста на европейската интеграция през 90-те години, включващо разширяването на ЕС, кризата в Европейската комисия, прогнозите за необходимост от реформиране на институциите с оглед разширяване и др., значението на договора от Ница и позициите на отделните държави-членки. Друг

важен акцент в тази глава е въпросът за различните проекти за създаването на Конституцията за Европа, различни аспекти от дейността на Конвента като е направен анализ на положителните и отрицателните страни на Конвента.

Положително впечатление оставя подходът да докторанта към анализа на предложенията за промени в институционалната сфера, а именно – през призмата на големите и малките държави-членки, които имат различно отношение към институционалните въпроси. Такъв подход наблюдаваме и при анализа на дейността на Междуправителствената конференция (МПК), при който според докторанта могат да бъдат разграничени четири групи държави в хода на дискусиите в МПК в зависимост от отношението им към бъдещата Конституция, а именно: 1) държави, които подкрепят по-тясна интеграция (Франция, Германия и Италия); 2) държави, които държат да получат признание за големи европейски държави; 3) държави, които ратуват в по-малка степен за интеграция /като Великобритания и някои скандинавски страни;/ 4) предимно по-малки държави, които желаят да се присъединят към ЕС. В заключителната част е направен анализ на структурата на Европейската конституция, опит за характеристика на документа и трудностите около ратификацията на Конституцията.

Във втората глава *„Криза или период на размисъл“* докторантът логично продължава изследването на започнатия вече период на размисъл, като е направена оценка на резултатите от двата референдума. Докторантът се опира на становища в научната литература, и възприема наложилото се мнение за комплексност на причините за отхвърляне на Европейската конституция; прави анализ на документи, които илюстрират представените тези, последователно се спира на факторите, които допринасят за преодоляване на институционалната криза, като особено внимание отделя на значението на държавите, които поемат ротационното председателство на ЕС; задълбочено проследява различните възможности за преодоляване на застоя и за успешното реализиране на реформата, започнала с Декларацията от Лаакен, които са разгледани в шест направления. От теоретична гледна точка заслужава внимание третата част на втора глава, която изследва ролята на ротационното председателство по време на периода на размисъл с акцент върху онези стъпки на ротационните председатели, които са насочени към преодоляване на институционалната криза в ЕС, като основно внимание е отделено на германското ротационно председателство, на което се възлагат оптимистични прогнози за преодоляване на кризата.

В трета глава „*Към нов договор*“ фокусът е върху преодоляването на институционалната криза, станало възможно с договарянето, подписването и ратификацията на Лисабонския договор. Макар хронологическите рамки на тази глава да са твърде кратки, 2007-2009 г., те са наситени с важни събития от историята на ЕС, от външнополитическото поведение на държавите-членки на ЕС. Акцентът е върху основните нововъведения, които създава Лисабонският договор, върху Хартата на основните права и институционалните промени. Методично са проследени въпросите около ратификацията на Лисабонския договор по държави, политиката на държавите-ротационни председатели и ролята им за утвърждаване на реформите и влизане в сила на Лисабонския договор, като изводите са съсредоточени около ролята и приноса на държавите-членки.

Намирам за уместно да подчертая, че дисертационният труд е продължение и потвърждение на предишни опити на докторанта Чаушева да работи по отделни аспекти на тази проблематика, свидетелство за което са посочените в автореферата научни публикации по темата и извън темата на дисертацията /общо 7 бр. съгласно приложената справка/. Въпреки че те няма да бъдат отделен предмет на внимание в тази рецензия, намирам за целесъобразно да посоча, че в тях докторантът показва добра теоретична подготовка и разбиране за актуалното, значимото в интеграционните процеси на ЕС. В отделни свои публикации тя се спира на важни въпроси като поведението на Франция и на Холандия по отношение на Европейската конституция /№1 и №2 от справката за публикациите по темата на дисертацията/, проблемът за ротационното председателство в контекста на кризите в ЕС (2005-2007) /№3 от посочената справка/, както и други, несвързани пряко с темата на дисертацията проблеми от развитието на ЕС и взаимоотношенията му с други международни актьори /№1, №3 от списъка с „други публикации“, включително и ролята на Република България в Европейската политика за съседство /№2 от списъка с „други публикации“/.

III. Постижения и приноси на дисертационния труд.

Наред с изтъкнатите досега, бих посочила и някои други положителни характеристики на труда:

1. Добро впечатление прави подходът на докторанта да разгледа създаваните и преодолявани трудности като посочва конкретните държави, които са ги

предизвикали, и които частично са били уважени или преодолени от ЕС, а така също и ролята и приносите на всяка от държавите, която е била председател на ротационен принцип през съответния период от време. Така докторантът налага подход на деление между различните групи държави-членки на ЕС. Такъв подход е приложен например при изследване на начина на ратификация на Конституцията /съответно това са държави, избрали парламентарна ратификация; държави, избрали провеждане на референдум и държави, които не вземат решение относно ратификацията, каквито са случаите във Франция и Холандия/, изброени и описани са критериите, съгласно които конкретна държава е разположена в някоя от тези групи.

2. Анализирани са принципните различия и разминавания между големи и малки държави по конкретни институционални въпроси, най-вече ролята на ротационното председателство, състава на Европейската комисия и идеята за постоянен председател на ЕС. Анализирани са и различията между държавите-членки при ратификацията на Европейската конституция.
3. Анализирани са т.нар. „период на размисъл“, който трябва да позволи на Европа да излезе от кризата, провокирана след двата отказа на референдумите във Франция и Холандия, както и последователното разглеждане на различните варианти за изход от кризата /стр.103-107/, като в същото време е направен паралел между термините „период на размисъл“ и „институционална криза“.
4. Изследването на речи на известни политици, социологически проучвания, използването на материали от периодичния печат обогатяват в реално време информацията за ЕС, те са добър извор на докторанта, макар че, както правилно е подчертал докторантът, те не са основния източник на информация. Известно е, че такъв род материали са отражение на динамиката на живота на ЕС и на неговите институции и в много случаи са корекция и оценка на неговите решения и практическото му поведение. Те са и обществено-политически отзвук на обществото, обстоятелство, което допринася за по-доброто функциониране на всяка организация, в това число и на разглежданата.
5. Изразявам принципно съгласие с направените от докторанта изводи и заключения в заключението на дисертационното изследване /в частност синтезирани на стр.218 и 219/, които намирам за уместни.

6. Приет е разказвателен стил, без излишен и натрапчив академизъм, което позволява доброто възприемане от читателя.

Като приноси бих открила следните:

1. Анализирани са противоречията при функционирането на ЕС, породени от идеята за глобализация и запазване националните интереси и представи;
2. Анализирано е дезорганизиращата системата на ЕС „неравнопоставеност“ на държавите-членки на ЕС, значението на тяхната роля и влияние с оглед фактическото състояние на големи и малки държави, както и на стари и нови държави-членове; увеличаването броя на страните-членки и разширяването на териториалното пространство на организацията. Става ясно, че прогласеното юридическо равенство на всички членове на ЕС намира сериозни пречки в дейността му като цяло и в неговите отделни структури, някои от които не оправдават своето съществуване с оглед очакваните резултати от дейността им.
3. Важно е да се отбележи аргументираната позиция, съпроводена с оптимизъм на докторанта, че независимо от подробния анализ на развитието на ЕС в исторически план, недостатъците в дейността му, нереализирането на прогласени идеи и трудностите при реализацията на други идеи, ЕС има доказани възможности за развитие и важно значение като един от най-сериозните фактори в международните отношения с призната от другите големи актьори на тази му роля.
4. Чувстващия се понякога песимизъм на докторанта за преодоляване на съществуващи проблеми в дейността на ЕС и очакваните бъдещи проблеми в неговата дейност не намалява значението на изследването, а напротив – подчертава сериозността на направения анализ.
5. Направеният обоснован извод от докторанта за необходимостта от укрепване на ЕС и неговите институции, на икономическите, политическите и организационни възможности за преодоляване на трудности и кризи от различен характер.
6. ЕС се разглежда от докторанта като една динамична, с възможности за развитие и реорганизация структура, способна да реагира макар и не винаги своевременно, на налагащите се организационни и структурни промени, като аргументира становището за възможностите на ЕС да просъществува поради заложените при неговото създаване условия.

IV. Критични бележки и препоръки.

1. Твърде големия хронологически отрязък, избран за изследване в дисертацията, води нерядко до схематично представяне и липса на достатъчно задълбочен анализ на институционалните промени.
2. Недостатъчно са представени български автори, занимаващи се с проблематиката на дисертацията. В българската литература има вече достатъчно публикации и автори, които не са споменати, и това се отразява негативно върху цялостното впечатление на изследването. Въпреки че са използвани монографии по темата, трудовете на български юристи-специалисти по темата, с малки изключения, са сведени до минимум. Докторантът демонстрира предпочитание към чуждестранни източници – английски и френски, но следва да посоча, че и списъкът на използваната специализирана литература на чужди езици също е прекалено кратък. Следователно, дисертационният труд само би спечелил, ако се разшири изворовата база на изследването, тъй като много малък кръг от български и от чужди автори е намерил място в него. Същото се отнася и до използването на български периодични издания, чийто брой е сведен до няколко /като сп. “Международни отношения“, сп. “История“/, но не са използвани научни материали от единственото специализирано научно списание в България, посветено на правото на Европейския съюз – а именно сп. „Европейски правен преглед“ и други юридически списания, което е недопустимо при правен анализ.
3. Като недостатък на работата може да се очертае липса на академичен спор, на представяне на теоретичната дискусия, с малки изключения.
4. Констатира се недостатъчна критичност при анализа на литературните източници, липса на мнение към представени становища.

V. Заключение.

1. Документите и материалите, представени от докторанта отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на СУ „Св.Климент Охридски“.

2. На основание на развитите в рецензията констатации и изводи приемам, че представените за оценка материали и конкретно дисертационният труд дават основание да се приеме, че Лилия Чаушева притежава необходимата квалификация, професионална компетентност, и лични качества на млад и перспективен учен.
3. Предвид на гореизложеното с убеденост изразявам положителна оценка на кандидатурата на Лилия Ангелова Чаушева и предлагам на уважаемото Научно жури при успешна защита да ѝ присъди образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.2 История и археология.

25 април 2014 г.

Рецензент:

/проф. д-р Надя Бояджиева/